LLUÍS COMPANYS, MIRALL DE LA CATALUNYA POPULAR (1)

Per Joan B. Culla i Clarà

4

Hi ha dues grans maneres d'explicar la història, tant la dels individus com la dels pobles: tal com va ser, o tal com al qui l'explica, des del present, li hauria agradat que fos... Hi ha, per dir-ho amb altres paraules, la història que vol ser rigorosa, que intenta ser objectiva, i la història idealista i mitificadora del passat.

Naturalment, aquestes dues maneres d'escriure la història es donen a tot arreu. Al nostre país, però, on la història pròpia ha estat escrita a batzegades, on el seu coneixement ens ha estat negat durant llargs períodes de temps, on l'ensenyament del nostre passat, a l'escola, ha estat inexistent o escàs..., a Catalunya, la història idealista, feta a base de mites, concebuda no com a ciència, sinó com a instrument utilitzable de cara al present, ha tingut un desenvolupament i *una justificació* més gran que en altres indrets... Des dels inicis de la nostra Renaixença nacional, fa cent cinquanta anys, la reconstrucció del passat va ser posada al servei de les necessitats del present, i fests com el Compromís de Casp, la guerra contra Joan II o el Corpus de Sang es van convertir, independentment del seu significat històric *real*, en senyals d'identitat col.lectiva i en eines de conscienciació popular.

Els posaré un exemple ben conegut. Quan, fa un segle, es començà a commemorar l'Onze de Setembre com a data d'afirmació i reivindicació nacionals, i s'inicià el costum de portar ofrenes florals a l'estàtua del conseller en cap de Barcelona, Rafael Casanova, tothom estava convençut que Casanova havia mort en l'assalt a Barcelona, i l'homenatge a un heroi caigut en defensa de les llibertats catalanes, a un *heroi-màrtir*, contribuí molt a fixar en la consciència col.lectiva el significat de l'Onze de Setembre. Fins molts anys després no es va saber que les ferides de Casanova foren lleus i que, després d'un temps amagat, reprengué la vida normal d'advocat, i morí pacíficament al llit, a més de vuitanta anys d'edat... Això, però, ja no ha modificat el simbolisme de la figura i del monument a Casanova, i estic segur que, encara avui, molts dels ciutadans que hi porten flors o s'hi manifesten cada any al davant estan convençuts que Casanova morí l'11 de setembre de 1714.

A Catalunya, doncs, i a causa de la nostra situació nacionalment anormal, molta gent de bona fe ha cregut que una història idealitzada, en blanc i negre, simplificadora del passat, estava justificada i era fins i tot necessària; que, enfront de la voluntat del franquisme —per exemple— d'esborrar-nos la memòria col.lectiva, el que calia fer era mitificar l'experiència de la Segona República i de la revolució del 1936: l'Esquerra Republicana, Macià, el 19 de juliol, les col.lectivitzacions...

I és aquí, en aquest context, on ens trobem amb la figura de Companys. Amb Companys ha passat això: des del mateix 1940, primer a l'exili i després a l'interior, un seguit d'autors, moguts pel més sincer patriotisme, han cregut que el millor homenatge que se li podia retre, i al mateix temps el millor servei que podien fer al país, consistia a focalitzar tota l'atenció en la seva mort a Montjuïc, a reduir la seva dimensió històrica al títol de *president-màrtir*, a convertir-lo *només* en el símbol màxim de la repressió franquista sobre Catalunya, deixant en la penombra la seva trajectòria política anterior. Una trajectòria que, per a molts d'aquells autors, no era prou coherent ni prou rectilínia, i que tan sols s'havia vist redimida pel sacrifici final... De Companys molta gent ha pensat, i alguns han dit, aquella expressió italiana que fa: «*Un bel morir tutta una vita onora...*».

I bé, el meu punt de vista és radicalment contrari a aquest. Enfront dels qui veuen en Companys només, o principalment, la víctima emblemàtica de la barbàrie feixista, em fascina so-

bretot la seva biografia pública, perquè em sembla trobar-hi reflectides, amb una rara precisió, les glòries i les misèries, les victòries i les derrotes, les coherències i les contradiccions de la Catalunya popular, és a dir, de la Catalunya majoritària, al llarg de quaranta anys. Crec que, sigui per obra de l'atzar, de la predestinació o de la fortíssima intuïció del personatge, la vida política de Lluís Companys —que ell mateix qualificà d'«accidentada»— és un fil conductor quasi perfecte per a recórrer, per a entendre els principals fenòmens i les etapes bàsiques de l'evolució política i social del nostre país, des de les acaballes del segle XIX fins a la fi de la guerra civil. Si, per a alguns, la vida de Companys és només el pròleg no massa brillant de la seva mort heroica, jo diria, al revés, que la mort de Companys és el colofó lògic d'una vida extraordinàriament *representativa* de la sort de tot un poble. Intentaré explicar-me fent un repàs esquemàtic als principals capítols de la seva biografia.

Lluís Companys i Jover és, primer de tot, un home de comarques, de l'Urgell, que va fer tota la seva carrera professional i política a Barcelona sense oblidar mai ni el seu accent lleidatà ni les seves arrels rurals. Ja en això, el seu és un cas ben representatiu, ben típic, dels centenars de milers de catalans comarcals que, al llarg del segle XIX i del segle XX, han alimentat la creixença de la metròpoli barcelonina, n'han configurat la cultura, l'economia i la política. Ara, quan a vegades s'intenta fer antagonistes Barcelona i Catalunya, val la pena de recordar aquest fet...

Incorporat a l'actuació política ja des dels anys d'estudiant a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, i situat en la disjuntiva entre els dos moviments polítics renovadors aleshores en ascens, el catalanisme i el republicanisme, Companys opta pel republicanisme, en una tria que, per a alguna gent, constituirà en el futur una mena de «pecat original» inexpiable. Però, què volia dir, al voltant del 1900, ser republicà a Catalunya? No es tractava d'una elecció teòrica entre dos models abstractes de govern —monarquia i república—, sinó que significava el rebuig del règim espanyol d'aquell temps, oligàrquic i corrupte, el compromís a favor de les llibertats democràtiques, el desig que, al sud dels Pirineus, regís un sistema polític com el dels països més avançats de l'Europa d'aleshores... I com era el naixent catalanisme? Doncs era un corrent profundament tradicionalista en la seva visió del món, nodrit per intel.lectuals desvagats i alguns grans burgesos, amb unes arrels carlines molt pròximes, que volia transigir amb el règim monàrquic i... feia olor de sagristia. Per això la immensa majoria de les classes populars, catalaníssimes de mentalitat i de sentiments, no s'hi sentien involucrades.

Anys a venir, quan la figura de Companys vagi prenent relleu, i sobretot quan esdevingui president de la Generalitat, se li farà sovint el retret de no ser *catalanista de tota la vida*. Era cert. Ni Companys, ni la gran majoria dels catalans del seu temps, no eren *catalanistes de tota la vida*. En un país sense estat, la consciència nacional no es rep de manera automàtica, a l'escola o al carrer...; cal adquirir-la en un procés que és a la vegada individual i col.lectiu. Si des del 1900 el catalanisme s'hagués hagut de refiar només dels seus primers adeptes, dels seus «socis fundadors», si no hagués estat capaç d'anar sumant voluntats i fent adeptes nous, mai no hauria superat el 10% dels vots.

La Catalunya popular, és a dir, la Catalunya de les majories, va experimentar un salt endavant en el seu procés de conscienciació nacional arran de la Solidaritat Catalana; i Companys el va experimentar amb ella. El seu republicanisme, que no era una filiació sectària sinó un compromís democràtic, no li impedí adonar-se que darrera d'aquella coalició electoral del 1906-1908 hi havia alguna cosa més que l'ambició de conquerir uns escons, que hi havia l'afirmació de la identitat col.lectiva de tot un poble, i que el catalanisme començava a ser alguna cosa més que jocs florals i defensa d'interessos econòmics. Per això Companys esdevingué un propagandista entusiasta de la Solidaritat i un dels seus líders juvenils.

Dissolt aquell moviment sense resultats concrets, el gran repte polític de futur a Catalunya era la construcció d'un partit que fes seva, a la vegada, la lluita per les llibertats individuals, per la democràcia, pròpia dels republicans, i la lluita per les llibertats col.lectives, per l'autogo-

El Dr. Joan B. Culla durant l'exposició de la seva conferència sobre Lluís Companys, el dia 16 d'octubre de 1991, a l'Ajuntament de Tàrrega. (Fotografia: Albert Pont).

vern, pròpia dels catalanistes. Es tractava, en definitiva, de construir una esquerra catalanista, un nacionalisme republicà. Companys participà decididament en l'empresa, que es concretaria el 1910 amb el naixement de la Unió Federal Nacionalista Republicana, i va ser un dels dirigents de les joventuts d'aquest partit.

L'empresa de bastir una esquerra catalanista forta, però, era difícil, estava poc madura socialment. Les majories ciutadanes que decideixen les eleccions no veien prou clara la necessitat d'una opció com la UFNR... Companys, mirall fidel d'aquests dubtes, també flaquejà i, entre 1912 i 1915, passà a militar en un partit d'àmbit espanyol, el Partido Republicano Reformista que liderava Melquíades Álvarez, amb l'esperança que una transformació política general a Espanya afavoriria la causa de l'autogovern de Catalunya. Heus aquí un nou retret contra Companys, en boca de certs «puristes»: «militià en partits espanyols...». L'acusació oblida allò que dèiem al començament, que la història és com és, no com ens agradaria que hagués estat; que el sistema polític, el sistema de partits català, no es diferencià plenament de l'espanyol fins als anys trenta i que, entretant, milers de catalans d'irrefutable *pedigree* nacional van ésser afiliats i votants de partits espanyols, i durant molt més temps que Lluís Companys.

Perquè aquest, el 1915, ja figurava als rengles del nou Bloc Republicà Autonomista, i el 1917, a la direcció del Partit Republicà Català, sempre sota el mestratge de Marcel.lí Domingo i de Francesc Layret; i en aquests mateixos anys esmolava la ploma com a periodista polític a les planes de La Publicidad i La Lucha; i s'estrenava en l'exercici de càrrecs d'elecció popular amb l'obtenció, el novembre de 1917, d'una acta de regidor pel districte V de Barcelona. Però, ai las!, l'elecció de Companys al consistori barceloní es va fer en coalició amb el Partit Republicà Radical i gràcies a uns milers de vots lerrouxistes, i això ha estat prou per convertir aquest capítol de la biografia de Companys en un episodi fosc i inconfessable, en una taca a l'expedient del futur president de la Generalitat... Com si el lerrouxisme no hagués estat, amb independència dels judicis ètics o polítics que mereixin alguns dels seus líders, la gran força popular i d'esquerres a la Barcelona del primer quart del segle XX! Com si les desenes de milers d'homes que li van donar la confiança i el sufragi durant molts anys, des del 1901, no fossin ciutadans d'aquest país!

Els anys que van del 1919 al 1923 són, per a la política d'esquerres a Catalunya, anys de «tra-

vessa del desert», anys sense expectatives de triomf i amb amenaces cada cop més imminents de dictadura militar. Quan els camins de la política estan mig bloquejats, la intuïció de Companys, el seu instint per a sintonitzar amb els anhels populars, el porta a establir sòlids lligams amb les dues grans organitzacions dels treballadors de Catalunya: la CNT i la Unió de Rabassaires. Mentre la gran majoria dels polítics d'oposició d'aquell moment (penso en un Pere Coromines, en un Rovira i Virgili, en un Nicolau d'Olwer, en un Marcel.lí Domingo, personatges, d'altra banda, respectabilíssims) es reclouen als seus despatxos professionals, es fan forts en el periodisme o es limiten a la pràctica parlamentària, Companys arrisca la pell —pensem, si no, en el seu amic i mestre Layret— en la defensa jurídica i política d'activistes i dirigents de la CNT, i esdevé l'inspirador i assessor legal de la Unió de Rabassaires. La seva elecció, el desembre del 1920, com a diputat pel districte, a la vegada industrial i agrari, obrer i rabassaire, de Sabadell, és un petit reconeixement del cos electoral al compromís de Companys amb les classes subalternes, amb el poble.

Em referia més amunt a la *representativitat* de la biografia de Companys respecte als sectors populars. ¿Hi ha res més representatiu de la repressió antiobrera d'aquests anys, dels sinistres mandats dels generals Milans del Bosch, Martínez Anido, Arlegui..., que els repetits empresonaments de Lluís Companys, que la seva deportació governativa al castell de la Mola, a Maó, al costat de la cúpula del sindicalisme català? Si aquesta vegada la violència no el colpí directament, va sentir ben a prop l'alenada de la mort amb els assassinats dels seus amics Francesc Layret i Salvador Seguí. Una vegada més, trobem Companys en l'epicentre de la història catalana, en l'ull de l'huracà.

Arribem als anys de la dictadura de Primo de Rivera i, de nou, l'evolució personal de Companys ens serveix com a paradigma de l'evolució d'una gran part de la societat catalana. És entre 1923 i 1930, i com a reacció davant l'agressivitat i la grolleria del règim militar, que els sectors populars i d'esquerres de Catalunya vencen llurs darreres reticències envers el catalanisme, en descobreixen la càrrega progressista i alliberadora i l'assumeixen plenament, *comencen a sentir-lo com una causa pròpia*. El catalanisme deixa de ser l'etiqueta d'un partit, o d'un sector polític, per esdevenir una mena de tintura que tenyeix gairebé tot el mapa polític català.

L'arribada de Companys al catalanisme, doncs, s'insereix en aquest procés col.lectiu. No és cap conversió sobtada, cap caiguda del cavall, com la de Sant Pau camí de Damasc; és la culminació d'un llarg procés iniciat en els temps de la Solidaritat Catalana; és la reacció a l'anticatalanisme casernari de Primo de Rivera; és l'efecte de comprovar que els pocs gestos de revolta catalana contra la dictadura, els episodis del Garraf i de Prats de Molló, porten la signatura del nacionalisme radical que encapçala Macià.

Es podria dir, per tant, que *Companys arriba al 1931 en perfecta sintonia amb el seu poble*, amb una percepció molt lúcida de les necessitats i les possibilitats del moment polític. N'és bona prova l'obstinació i l'eficàcia amb què contribuí a crear Esquerra Republicana de Catalunya i a fer-la participar a les eleccions del 12 d'abril, contra el parer de molts correligionaris. N'és una prova encara més gran el seu paper el 14 d'abril: la intuïció a copsar l'abast de la victòria republicana a les urnes, la seguretat que, si feia un gest d'audàcia, tindria el suport popular... Perquè —convé subratllar-ho— el canvi de règim, a Catalunya, va ser obra seva, no del partit, ni de Macià, sinó fruit d'un cop de geni polític de Companys.

El gener de 1934 Companys és elegit segon president de la Generalitat restaurada. Seguint la lògica de l'anàlisi que vaig fent, gosaria afirmar que l'accés de Lluís Companys —que no era un *catalanista de tota la vida*— a la primera magistratura democràtica de Catalunya expressa el llarg procés d'extensió social i de diversificació política que el catalanisme ha recorregut des del 1900... En tot cas, fos quina fos la profunditat, la solidesa de les seves conviccions nacionalistes fins al 31 de desembre del 1933, el que es pot afirmar és que, a partir de l'1 de gener del 1934, Companys portà la dignitat de President de Catalunya amb el màxim d'orgull, de responsabilitat, de coratge i de convicció que es poden demanar a un home i a un polític, i ho

Fotografia oficial del President Lluís Companys. (Arxiu Comarcal de Tàrrega. Reproducció: Jesús Vilamajó).

va fer enmig de circumstàncies infinitament més difícils i dramàtiques que les que havia hagut d'afrontar el seu predecessor.

Justament, les dificultats de la conjuntura política i social el portaran, deu mesos després d'haver assumit la presidència, a encapçalar el Sis d'Octubre. Heus aquí —s'ha dit moltes vegades— el *gran error* de Companys. Certament, hi va haver un error en la previsió de la resposta popular davant la proclamació de l'Estat Català. Obsedit pel record del 14 d'abril, Companys va confiar massa en una mobilització ciutadana que donés força al seu gest... però la crisi es produïa en el moment que la moral de les esquerres catalanes estava més baixa des del 1931, i la mobilització no tingué lloc...

Ara, fins i tot en l'error, en l'indiscutible fracàs del Sis d'Octubre s'hi mostra la intuïció política de Companys. Com he dit, l'octubre del 1934 la situació política a Catalunya era molt fosca: ERC dividida, les classes populars decebudes de la república i desmobilitzades, l'autonomia amenaçada d'asfíxia per les dretes governants a Madrid. Companys intentà trencar aquesta dinàmica fatal amb aquella mena de «pronunciament civil» que encapçalà el Sis d'Octubre. Fallà el cop, però a la llarga, en el termini d'un anys i mig, aconseguí amb escreix els seus objectius: la repressió exagerada i venjativa que seguí als Fets d'Octubre va fer reaccionar, i unir-se, les esquerres en el Front Popular; Esquerra Republicana, depurada del sector autoritari i paramilitar que s'hi hostatjava, recuperà el prestigi popular. El 16 de febrer del 1936, aquell mateix poble que el 6 d'octubre a la nit havia deixat al govern català sol i indefens es mobilitzava massivament a les urnes, donava la victòria a Companys i als altres protagonistes d'octubre, els treia de la presó i els restituïa el poder en el marc, altra vegada, d'una república progressista.

La guerra civil. A partir del juliol del 1936, Companys és un home desbordat per la situació que s'esforça, enmig de la tempesta, per mantenir la cohesió nacional, la dignitat del càrrec i el prestigi de la institució que representa. És un home que sofreix gairebé físicament la violència desfermada, un liberal i un demòcrata obligat a presidir una revolució convulsa i anàrquica amb tanta incomoditat que, el 1937, es plantejarà seriosament la renúncia al càrrec. Davant del Parlament de Catalunya, ell mateix expressà amb claredat els seus sentiments posteriors al 19 de juliol:

> *«Hem viscut jornades que ens han colpejat i hem assistit impotents en l'acció, però mai callats, ni el primer dia ni mai, però impotents en l'acció, al procés d'absurditats, d'infantilismes, de virtuts, d'heroismes, d'il.lusions, de desenganys, de neurosis col.lectives, a tot el procés biològic pel qual passen els pobles quan, en l'encadenament de la història, sorgeixen grans commocions...».*

Per dominar del tot la situació que es va crear a Catalunya arran de la sublevació militar i de la revolució hauria calgut no un sol home extraordinari, sinó diversos homes extraordinaris. En Companys potser no va ser aquest home extraordinari, però a Catalunya no n'hi havia cap altre que, en circumstàncies com aquelles, hagués pogut demostrar més energia, més voluntat, més tremp que el que prodigà Companys. I no n'hi havia cap, tampoc, que estigués més ben situat que ell per aconseguir el que, al capdavall, es va aconseguir: la supervivència de les institucions democràtiques i el gradual restabliment d'una certa normalitat civil.

El 1935, en plena repressió posterior als Fets d'Octubre, un periodista madrileny, Francisco Gómez Hidalgo, publicà un llibre en què intentava explicar i justificar, de cara als lectors espanyols, l'actuació del govern de la Generalitat. El títol del llibre era molt breu, només dues paraules, però molt expressiu; es deia *Cataluña-Companys*. Aquesta coincidència entre la trajectòria personal de Lluís Companys i la sort col.lectiva del nostre país, que he intentat subratllar al llarg de l'exposició precedent, culmina, té la seva expressió màxima, en la deportació il.legal, la paròdia de procés i l'execució de Companys, el 15 d'octubre del 1940, a Montjuïc.

En un moment històric en què centenars de catalans eren afusellats, i desenes de milers romanien a la presó, pel delicte de *«rebelión militar»*, quan els qui s'havien rebel.lat contra un poder legítim eren els seus botxins; en un moment històric en què milers de republicans cata-

lans deportats començaven a morir als camps nazis; en un moment històric en què, mentre els quadres dirigents del país s'havien hagut d'exiliar, Catalunya estava essent objecte d'un intent d'anul.lació, de destrucció com a poble, com a identitat, com a nació; en un moment així, la *coherència del destí* de Lluís Companys, la llargament demostrada *representativitat* de la seva biografia, el portaven al sacrifici personal. Crec que el mateix Companys ho va entendre així, va veure la seva mort com la culminació *lògica* dels compromisos polítics que havia assumit i del paper històric que li havia correspost, i això explica la serenitat, l'enteresa que mostrà davant del consell de guerra i del piquet d'execució.

Per acabar aquest esquemàtic recorregut biogràfic, voldria transcriure la semblança, el perfil de Lluís Companys que va deixar el seu correligionari, company de lluites i de presons i amic, Joan Lluhí i Vallesca:

> *«Qualitats humanes d'en Companys? Companys era un home essencialment bo, el que a Catalunya en diem un home de bon cor. Tenia una simpatia personal extraordinària. Era sincer, franc, senzill. Era molt intel.ligent. Potser, però, poc estudiós.*
>
> *Qualitats polítiques d'en Companys? Primer de tot, era lleial a les pròpies idees. Per tant, era un polític digne. Era dels polítics que no canvien segons les circumstàncies. Quan el corrent els és favorable arriben al cim. Quan és contrari, no transigeixen, no s'adapten: lluiten i, si cal, perden la llibertat i la vida. Era un excel.lent company de lluita. Sempre agafava la primera responsabilitat, sempre l'afrontava. Era incapaç de deixar un company en el camí, un company en perill. Perquè afrontava sempre la principal responsabilitat, era un dirigent per definició.*
>
> *Era, també, un polític lleial al poble, i a través de la seva actuació de jove va fer el mateix que en la seva actuació en l'edat madura. En Companys ni predica, ni propugna, ni defensa el que no creu viable o possible, ni, mai, promet el que no es creu capaç de complir ni el que no està disposat a fer sense posar-hi tot l'esforç. Era, per tant, un polític responsable. L'antítesi d'un polític demagog.*
>
> *Era en Companys un polític revolucionari? Era, evidentment, un lluitador, un home que reaccionava valentament, però no era en cap cas un enamorat de la lluita per la lluita, ni creia, en principi, en l'eficàcia de la violència. Tot el contrari. En Companys creia en l'evolució. En el fons tenia un gran contingut i una gran formació jurídics, i per això creia en l'evolució. Tant és així, que ell sempre deia que no s'havia de realitzar una idea, un pensament o una resolució renovadora, sinó quan estés madura en el cos social, quan aquest estés preparat per assimilar-la i, per tant, per fer-la fructífera».*

Molt més modest, Companys havia dit d'ell mateix: «Jo no sóc res al costat de l'alçària en què se'm presenta. No sóc cap estadista ni cap figura històrica. Posseeixo una sensibilitat política que em fa copsar, quasi inconscientment, la claredat d'una orientació. I vaig seguint-la». Seguint aquesta sensibilitat política, i encara que ell no ho volgués, Lluís Companys ha esdevingut una figura històrica i un punt de referència col.lectiu. Però no només a causa de la seva mort, sinó a causa de *tota* la seva vida, des d'el Tarròs nadiu fins als fossars de Montjuïc.

NOTA DE LA REDACCIÓ

1. Reproduïm ací el text de la conferència que, amb aquest títol, pronuncià el Dr. Joan B. Culla el 16 d'octubre de 1990 al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Tàrrega, dins l'acte commemoratiu del 50è Aniversari de la mort del President de la Generalitat Lluís Companys, fill de la vila urgellenca del Tarròs. Agraïm al Dr. Culla la seva gentilesa en autoritzar-nos la publicació d'aquest text, que ell mateix ens ha facilitat.